

Mrázek, Roman

Záznam diskuse

In: *Otázky slovanské syntaxe. II, Sborník symposia "Strukturní typy slovanské věty a jejich vývoj"*, Brno 20.-22.10.1966. Bauer, Jaroslav (editor). Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1968, pp. 309-318

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120085>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZÁZNAM DISKUSE

Jako první vystoupil J. POPELA (Praha) s příspěvkem, který měl podat některé doplňující poznámky k jeho písemnému referátu. Šlo mu o pojetí věty, její formální jádro, vztah mezi základními větnými členy a o kategorii predikativnosti na pozadí dvojčlennosti \times jednočlennosti a konstitutivních znaků predikativnosti. (Tento diskusní příspěvek, spadající pro svou obecnost vlastně do okruhu A, je zachycen na str. 159.)

V úvodě se pak P. dotkl zmínky v úvodním slově R. Mrázka o relativním počtu jádrových vět v ruštině v poměru k jiným slovanským jazykům. Neodvažuje se tvrdit, že by zde ruština vykazovala všeobecnou kvantitativní převahu, srovnával pouze ruštinu a češtinu a soudí, že v ruštině je menší unifikace základních větných typů než v češtině, tedy více jádrových vět ve vztahu k češtině.

M. Ivičová (Novi Sad) promluvila hlavně k 1. diskusní otázce tematického okruhu, totiž k relevanci kritérií při typologii slovanské věty. Rozvedla důležité kritérium personalnosti a impersonálnosti, v souvislosti s kategorií subjektu (spadalo již k otázce 4. téhož okruhu), a velice zajímavě poukázala na důležitost přihlížet při stanovení dvojčlennosti či jednočlennosti věty, resp. její podmětovosti či bezpodmětovosti především k rozdílnosti ve struktuře povrchové a hloubkové. V závěru se dotkla problému spony a možnosti její objektivní interpretace. (Její příspěvek je otištěn na str. 319n.)

Z. TOPOLIŇSKÁ (Warszawa), vyslovujíc se především k 2. diskusní otázce, rozvedla na materiálu z makedonštiny, jak se tam formálně projevuje protiklad kategorie určenosti a neurčenosti v rovině syntaktické (slovosledem) i morfolo-gické (členovou nebo nečlenovou formou substantiva).

V úvodě vyslovila souhlas s názorem K. Popova (v. str. 201n.) i jiných, že se mnoho nedovíme o struktuře bulharské věty, setrváme-li pouze v rovině univerzálií. Nelze přeskakovat nižší roviny zobecnění, v kterých právě se projevují nejedny pronikavé divergence.

Mezijazykové rozdíly v plánu morfolo-gickém mohou mít dalekosáhlé důsledky i v plánu syntaktickém. Slovanské jazyky se navzájem liší ne tak samým souborem gramatických kategorií, jako spíše nestejným inventářem elementů těchto kategorií. K jedné takové diferenci patří kategorie určenosti / neurčenosti, která je v bulharštině a makedonštině (jakožto jazycích s analytickou jmennou flexí) gramatikalizována, kdežto jinde nikoli a můžeme tam příslušné jevy zjišťovat pouze intuitivní sémantickou analýzou.

Ve známé dichotomii ze sféry aktuálního větného členění (téma — réma, tj. datum — novum) existují v makedonštině dvě série designátorů: nejen

pořádek slov (jako ve většině jiných slovanských jazyků), ale navíc ještě výběr členové nebo nečlenové formy. Např. ve větě *Човеком стоеше на нам* vystupuje při dané nepříznačkové slovosledné struktuře příznačková forma členová (substantiva *човеком*), kdežto ve větě *Ha nam стоеше човек* je tomu v obou bodech právě opačně; je ovšem přípustná i varianta *Ha nam стоеше човеком*. Věta *Дете стаса човеком* je v maked. sémanticky jednoznačná, v predikátu musí být pouze forma členová.

Závěrem se dotkla cizího vlivu na větnou syntax slovanských jazyků (k písem. referátu R. Mrázka, k str. 194): nelze říci, že by na slovanském území nedošlo pod cizím vlivem k uzuálnímu kladení ryze formálního pronomi-nálního subjektu v konstrukcích bezsubjektových; dokladem toho je např. situace v severozápadní skupině kašubských dialektů.¹

M. DOKULIL (Praha) hovořil v delším příspěvku o abstraktních problémech spjatých s potenciálním porovnáváním různých rovin zúčastněných na jazykové komunikaci, od roviny mimojazykových obsahů přes rovinu gramatickou (syntaktickou a morfologickou) až k intonační. Podal svůj názor na pojem výpověď a věta, na nestejnost stupňů formální strukturační, výpovědi a konečně na podstatu typologických rozdílů mezi větnými strukturami jednotlivých slovanských jazyků.

Základem srovnání musí být v každém případě určitá ekvivalence. Můžeme vycházet z ekvivalentního mimojazykového obsahu a zjišťovat rozdílnosti v rovině obsahové (resp. významové) struktury výpovědi, nebo lze vycházet z jednotné obsahové struktury a porovnávat v rovině gramatickosyntaktické, nebo je možno počítat s ekvivalencí této roviny syntaktické a porovnávat její ztvárnění na rovině morfologické a konečně můžeme také srovnávat ztvárnění výpovědních struktur na rovině intonační.

Dovoláváje se známého schématu S. Karcevského (týkajícího se tzv. plánů roviny semiotické), podal D. svou představu onoho složitého procesu, který probíhá, když mluvčí jazykově ztvárňuje svůj obsah vědomí. Na jedné straně máme plán obsahů vědomí, na druhé straně pak plán výrazu, výrazových prostředků. Celkem výjimečně nastává případ (v oblasti pojmenování i v oblasti výpovědi), že se obsah vědomí bezprostředně reflektuje v pláně zvukovém; je tu pak přímý skok od obsahu vědomí k určité zvukové realitě, k určitému intonačnímu schématu. Zpravidla však obsahy vědomí procházejí mechanismem syntagmatických rovin: Nejprve se člení na takové obsahy, které mají v jazyce své kategoriální vyjádření — dostávají se do roviny obsahových struktur; v oblasti pojmenování je to tzv. struktura onomaziologická, v oblasti výpovědi pak ta obsahová struktura, která pracuje s pojmy jako agens, actio, patiens. V procesu přechodu k plánu výrazu (formy) nastává interakce roviny syntaktické, morfologické a intonační. Nejprve se daná obsahová struktura při výpovědi ztvárňuje do příslušné syntaktickosémantické struktury (např. holý subjekt, predikát, objekt), v dalším se tato syntaktická struktura formuje v rovině morfologické (např. nomen v nominativu, verbum finitivum, nomen v akuzativu), teprve potom se naplňuje jistá intonační struktura.

Výpověď je komunikační jednotka jazyka (langue), nikoli parole. Majíc své

¹ R. Mrázek měl ovšem ve svém referátě na mysli pouze spisovné jazyky slovanské v jejich srovnávací typologii.

více méně závazné intonační struktury, může nebo nemusí být gramaticky strukturována. Záležitost syntaxe v nejvladnějším slova smyslu reprezentuje pouze tehdy, když gramaticky strukturována je; jinak jde pouze o výraz určité komunikativní funkce. V jazyce pozorujeme neustálý zápas mezi znakem motivovaným, který prochází syntagmatizací (Karcevskij), a znakem nemotivovaným, kdy jde o „krátké spojení“ mezi rovinou obsahovou a rovinou zvukovou. Jinými slovy; je to zápas mezi explicitností, která využívá určitých gramatických prostředků, a implicitností, která rezignuje na gramatické prostředky a spojuje se pouze s intonačním schématem jakožto jediným konstitutivním znakem výpovědi v rovině formy.

Lze namítnout, že neexistují takové výpovědi, které by neprocházely zmíněným převodním mechanismem gramatickým, tj. syntagmatizací v oblasti syntaxe a morfologie. Proti tomu možno připomenout nejen existenci interjekčních vět (tam nemáme syntagmatizaci ani syntaktickou, ani morfologickou), ale také řadu nominálních větných typů (např. *Letadlo!*), kde sice máme jistou morfologizaci, avšak ta se týká jen samotného pojmenování, nestojí ve službách výpovědi (i pojmenování totiž může být syntagmatizováno, morfologizováno).

Mezi slovanskými jazyky jsou i difference v obsahové struktuře výpovědi, což znamená, že tytéž mimojazykové obsahy bývají v jednotlivých slovanských jazycích někdy různě strukturovány; sr. rus. *Луг залило водою* proti čes. *Louku zaplavila voda* (rozdíl zde není pouze v oblasti formální syntaxe, nýbrž přímo v oblasti obsahových struktur). Nejčastější případy jsou ovšem toho druhu, že táž obsahová struktura bývá nestejně syntakticky ztvárněována; např. v dvojici vět rus. *Его не было дома* proti čes. *Nebyl doma* nejde o rozdíl v obsahových strukturách, nýbrž pouze v syntaktické formě. Stejně nás musí zajímat takové případy, kdy stejná syntaktická struktura je různým způsobem morfologizována, popříp. i teoreticky přípustná možnost nestejně distribuce v oblasti intonačních schémat; tyto intonační rozdíly jsou sice též jazykové (v langue, v systému), ne však gramatické.

J. BAUER (Brno) se nejprve vyslovil k Dokulilově interpretaci pojmu výpověď. Brněnští syntaktikové se snaží spíše vyhradit tento termín pro promluvo-vou realizaci větných schémat a nevidí protiklad věta : výpověď v tzv. gramatickém ztvárnění a neztvárnění. Snad kromě vět interjekčních prochází gramatickým ztvárněním každá věta, např. i nominativní věta nápisová; nominativ tam není pouze formou samého pojmenování, nýbrž stojí ve službách syntaxe — je to syntakticky nezávislá forma základního členu.

Podstatnou část svého příspěvku věnoval pak B. relevanci kritérií při konkrétní typologii slovanské věty (1. diskusní otázka). V nejvyšší instanci se větné typy vydělují jednak podle obecné modálnosti (oznamovací, tázací, žádací), jednak podle členitosti v rovině výstavby syntagmatickopredikační (protiklad vět dvojčlenných proti jednočlenným). Kombinujeme-li oba aspekty, můžeme pak v takto vzniklé šestici typů zkoumat, jak jsou základní modální typy zastoupeny v dvojčlenné či jednočlenné variantě, a zase naopak. Na této úrovni pozorujeme mezi slovanskými jazyky rozdíly sice méně početné, zato však nejstrukturnější.

Jakmile přistoupí další kritéria, rozdílů mezi jazyky přibývá, a proto i relevance těchto kritérií (třebas mají menší obecný dosah) nesmí být podceňována. Do sféry modálnosti především zasahuje protiklad kategorie vět

kládných a záporných, při vyjadřování gramatické negace nacházíme dosti vzájemných rozdílů. B. nesouhlasil s Dokulilem v tom, jako by snad v dvojici ruské konstrukce genitivní (*Его не было дома*) proti české konstrukci nominativní nešlo o rozdíl v obsahových strukturách, o rozdíl sémantický. Do syntagmaticko-predikačního plánu větné stavby zasahuje kritérium verbálnosti a néverbálnosti (tj. nestejná míra tendence k explicitnosti slovesa a vůbec k slovesné či slovesně-jmenné stylizaci predikátu), dále hledisko nutné doplňitelnosti dalších komponentů vedle základních a konečně velké rozdíly se nám projevují tehdy, promítneme-li do syntagmatickopredikačního plánu vztah kategorií agens — actio — patiens.

Závěrem se B. dotkl otázky predikace. Dochází zde k nedorozumění, ježto někdy se predikací rozumí pouze predikační vztah (tedy syntaktický vztah) mezi podmětem a přísudkem v dvojčlenné větě, jindy naopak vůbec tzv. vztazení k aktuální skutečnosti čili výpověďotvorný akt, a v takovémto případě se pak uznává predikace ve větách jednočlenných i dvojčlenných, stejně jako se např. mluví o predikačních kategoriích slovesa i v jednočlenných útvarech. Z tohoto hlediska má každá věta predikát, i věta (resp. výpověď) typu *Škola*; její základní člen nelze interpretovat jako subjekt.

A. MIROWICZ (Warszawa) vyslovil svůj názor na otázku, zda je přítomnost verba finita konstituujícím faktorem věty. Z hlediska morfologického nikoli, avšak z hlediska funkčního ano. I když sloveso nebývá ve větě vyjádřeno explicitně, vždy je v ní obsaženo implicitně. M. to doložil na ruštině. Zde velmi často výrazově chybí v indik. přítentu sloveso *esse*, avšak jeho místo tam přesto je, neboť je zastoupeno nulovým znakem, jak plyne z paradigmatického usouvztažení (*Он студент, Он был студент ...; Можно увидеть, Можно было увидеть, Можно будет увидеть ...*).

K problematice vět dvojčlenných a jednočlenných M. nejprve připomněl, že základním typem slovesné věty není typ jednočlenný, nýbrž dvojčlenný.² V strukturách dvojčlenných subjekt leckdy nebývá explicitně vyjádřen, leč vyznívá se implicitně; patří sem i věty s všeobecným a neurčitým subjektem. Vedle toho existují věty skutečně jednočlenné, v nich se nedá ani implicitně mluvit o nějakém subjektu; těžko říci, zda je lze či nelze odvodit z typu dvojčlenného. Jejich obecným sémantickým příznakem je to, že vyjadřují bezsubjektový stav.

Nutno souhlasit s Bauerem aj. v tom, že ve větách typu *Осень, Утро* jde o predikáty, nikoli o subjekty bez predikátu. Také zde máme jisté časově modální zařazení, je zde vlastně přítomno implicitně sloveso (srov. *Была осень, Будет осень ...*). Primárně bývá sice predikátem sloveso, avšak v určitých případech se může sekundárně dostat do jeho funkce též jiná lexikální třída, ovšem se slovesem *esse* jakožto ukazatelem především kategorií času a modu; predikát je tedy pak vyjádřen analyticky. Větné typy s vyjádřeným slovesem jsou v slovanštině nepříznačné, naopak s nevyjádřeným slovesem pak příznakové.

B. POGORELCOVÁ (Ljubljana) diskutovala k referátu M. Ivičové o větných

² Nedorozuměním došlo k tomu, že tato obecně známá skutečnost byla vyslovena jako polemika k jednomu místu písem. referátu R. Mrázka, kde však jde pouze o vnější výrazovou formu ve smyslu jednodokomplexnosti (např. *Odcháám, Zde se myáíte, Proč mlčí?, Prší*) proti převládající výrazové dvojkomplexnosti západoevropských jazyků (sr. něm. *Ich gehe weg, Hier irren Sie sich, Warum schweigt er?, Es regnet*).

strukturách se slovesem *esse* v specifikaci k těm rozdílům, jež se tu rýsují mezi srbocharvátštinou a slovinštinou. Např. slovinština zná typ *Z njim je slabo* proti srbocharv. typu *On je slabo*; pokud se v hovorové slovinštině najde přímá formální paralela k stavu srbocharvátskému, je to vliv posledně jmenovaného jazyka. Kromě toho slovinština má na rozdíl od srbocharv. konstrukce typu „je + infinitiv s modálním významem“, např. *Videti je gore, U daljavi je bilo slišati mačno detonacijo*, v nichž vlastně máme co činit s anonymním agentem.

Při slovanské větné typologii by bylo velmi zajímavé materiálově prozkoumat kvantitativní distribuci typu *slin*, *Groza me je vedle Strah me je*, pokud jde o podmínky a rozsah adverbializace substantivních výrazů, která se pak odráží na kongruenci či inkongruenci kopuly, sr. *Zelo škoda je bilo* × *Bila je velika škoda*.

Bylo by pro všechny slovanské jazyky zajímavé zjišťovat rozevíjení (expansi) predikačního jádra se slovesem *esse*, od autonomních útvarů elementárních k nejširším, sr. *slin*. *Teško je* → *Teško mi je* → *Teško mi je to reči* → *Teško mi je da moram to reči* atpod.

Zvláštní problém představuje možnost inverze struktur s kopulou, typu „X + je“, nedotčená v referátě M. Ivičové (sr. *Sram je, Groza je, Lepo je*). Tato struktura může být považována za „normální“, ovšem pořadí obou komponentů je dáno pouze enklitičností slovesného tvaru *je*. Naproti tomu inverzní struktura „je + X“ se ukazuje v této podobě jako kontextově podmíněná, avšak mimo indikativu přezenta slovesa *esse*, s jeho perifrastickými tvary, je zcela běžná.

Někdy se při interpretaci jistých konstrukcí se sponou nerozlišují dostatečně zřetelně blízké útvary, jako jsou *slin*. *To je lepó* proti *To je lépó* (v češt. sr. *To je dobře* × *To je dobré*). Ukáže to zřetelně substituce slova *to*: v prvním příkladě má tento element obdobnou syntaktickosémantickou hodnotu jako jiná adverbia (sr. *Tuka je lepó, Tak je lepó*), kdežto v příkladě druhém může být substituován nominativem substantiva.

Co se týče negace ve sponové větě, nutno negující partikuli chápat jako zvláštní větné adverbium, jež má blízko ke kvantitativním adverbium (srov. *Dosti ljudi je bilo, Osem ljudi je bilo, Nič ljudi ni bilo*); konstrukce s pouhým genitivem negationis se tedy může chápat jako útvar s explicitním neuvedením kvantitativního adverbia *nič* (sr. *Ni ih bilo*).

H. Křížková (Praha) uváděla své názory na pojem větný typ a jádrová věta ve vztahu k mezislovanské komparaci a uvažovala o dosahu časově-modálních obměn pro typovou různost. (Její příspěvek je otištěn na str. 321.)

K několika bodům vystoupil L. ANDREJČIN (Sofia): k předložkovým spojení, ke kategorii členu, k enklitičnosti některých slov a k souvětí, vše vzhledem k bulharštině, zčásti s výhledy porovnávacími.

Historický vývoj bulharštiny vedl k ustálení analytické gramatické stavby, která ve sféře jména znamená větší frekvenci předložkových spojení. Vystává teoretická otázka, v bulh. důležitější než jinde, zda je vůbec možná gramatikalizace předložek (např. v případech jako *Книгата на детето, Кажи на детето*). A. na otázku odpovídá záporně: předložky jsou pomocná (tj. „gramatická“) slova, gramatikalizována již tedy být nemohou, neboť vyjadřují rozmanité vztahy ať konkrétnější, ať abstraktnější, jež se v jiných slovanských jazycích vyjadřují buď pády předložkovými, nebo i prostými.

To, co řekla Z. Topoliňská o makedonštině v souvislosti s kategorií členu, platí obdobně i pro bulharštinu (sr. shora str. 309).

Bulharština se vyznačuje v mezislovanském měřítku hojným počtem enklitik, jsou to zde tvary pomocného slovesa *съм* a tvary osobních zájmen *ме, ми, те, му, го, му*. V ruštině však enklitika vlastně neexistují, v polštině pouze zčásti (osobní zájmena, nikoli však tvary slovesa *esse*), situace v srbocharv. se dosti blíží situaci bulharské. Enklitičnost jistého repertoáru frekventovaných slov se pak odráží na lineárním půdorysu jednoduché věty. Vlastně jde o enklitika sui generis, sr. možné postavení po spojkách (*u my казах*, ve spisov. jazyce a východních dialektech).

V souvislosti se souvětím třeba si všimnout nemalé frekvence vedlejších vět v současném lidovém jazyce a také toho, že v bulh. může citoslovce (interjekce) mít u sebe vedlejší větu, např. *Эх, че е хубаво*. Bylo by zajímavé prozkoumat tuto možnost také na ostatním slovanském areálu.

Dostí skeptický a vyhoceně byl pojat příspěvek P. NOVÁKA (Praha), vyznívající v tom smyslu, že zatím nedozrál čas pro soustavnější výzkum slovanských větných typů. (Je shrnut vzhledem k své programově odtaziťé povaze na str. 158.)

K. HORÁLEK (Praha) dovedl především, do jisté míry polemicky vůči P. Novákovi, že už nyní je konkrétní typologická konfrontace slovanských jazyků na poli větné syntaxe velmi potřebná a že ji není nutno odsouvat do vzdálenější budoucnosti po vypracování jistých teoretických (zejm. relativizačních) preliminárií. Na jedné straně je zajisté nutno vést další bádání v rovině teoretické směrem k nalezení nejvhodnějšího „typu“ gramatiky vůbec, na druhé straně je možno úspěšně rozvíjet konkrétní konfrontační práci pomocí celkem prosté metody překladové, zjišťováním ekvivalencí, responzí apod. Tato metoda reprezentuje do jisté míry analogon postupů transformačních. Naléhavost praktického srovnávacího bádání vyplývá mj. ze skutečnosti, že zatím postrádáme zevrubnější popis konstrukčních typů (a syntaxe vůbec) jak vzhledem k některým slovanským jazykům samým o sobě, tak především z hlediska typologickosrovnávacího. Další potíž při syntetizující komparaci je dána tím, že je syntax pro různé slovanské jazyky zpracována zatím z nej-různějších hledisek, takže se pak často ani neví, kde vzájemné rozdíly pramení z různosti samotných systémů a kde pouze z interpretačních diferencí týchž jevů.

Na adresu úvodních slov do diskuse R. Mrázka připomněl, že vedle povědomí mateřského jazyka působí na utváření té které teoretické koncepce různých badatelů spíše momenty jiné (osobnost jejich učitele, studijní prostředí apod.)

H. vyjádřil konečně nesouhlas s Dokulilovou interpretací některých výpovědí, jejichž jádrem je substantivní nominativ. Soudí, že i tyto útvary povahy zvolací, nadpisové atd. (necháme-li ovšem stranou odpověďové repliky jakožto případy sui generis) jsou vlastně syntaktizovány čili syntagmatizovány, čehož jedním důkazem je možnost zapojit takováto nominativní jádra do širších syntagmatických souvislostí, srov. v teorii zanedbávané útvary typu *Nana a její milenci; Muž, který se směje; Zas ti banditě!*

H. SCHUSTER-ŠEWIC (Leipzig) se zabýval otázkou cizího vlivu na větné typy jednočlenné, konkrétně v horní lužičtině, připomenuté v referátě R. Mrázka, např. *Wqno so błyska*. Výskyt slovece *wono* v hluž. dialektech zřejmě ukazuje na německý vliv, obdobně jako tomu je v některých dialektech polských

(připomněl práce H. Konečné a St. Urbańczyka), např. *Ūno grzmi, Ūno pada*. Německý vliv na lužické dialekty není tu však univerzální, jednoznačný, ježto formální subjekt *wono* se klade v jedněch typech pouze fakultativně (sr. vyskytující se *So blyska*), v jiných typech zase obvyklý vůbec není (proti *Wono mjerznie* slyšíme *Wonka mjerznie*, už bez *wono*) a opět jinde vlastně ani reflexem německého *es* být přímo nemůže (sr. *Man spricht — Wono so powieda*, na rozdíl od *Es heisst — Wono rěka || To rěka*). Působí zde systémové zákonitosti vlastní lužickým dialektům samým, bylo by žádoucí tuto věc zkoumat v celé detailní mnohotvárnosti se zřetěním k stavu jinoslovanskému.

Ve spisovné horní lužičtině se subjektové *wono* v jednočlenných útvarech objevuje velmi málo nebo vůbec ne, ovšem ne bez vlivu puristických tendencí, které se ostatně manifestují i v řadě jiných jevů (snaha po záměrném odlišení od němčiny).

V slovanských jazycích, zejm. v některých jejich dialektech, pozorujeme v protikladu k příslušným jazykům spisovným také sklon k dvoukomplexní stylizaci ve smyslu „pronomen + verbum“, nejen ve sféře sémantické jednočlennosti (čili impersonálnosti), ale také ve sféře útvarů sémanticky dvojčlenných, přičemž tu je jistý systémový paralelismus, sr. *Wono so blyska || Ja widžu*; stejně však jako *wono* ukazuje se i element *ja* neobligátním (na rozdíl od dialektů kašubských, kde je osobní pronomen systémové, závazné). Slovece *wono, ono, to...* v dvoukomplexních dialektních konstrukcích impersonálních třeba spolu s M. Ivičovou a A. Mirowiczem hodnotit jako „prázdný“ subjekt.

O. PAROLKOVÁ (Praha) podala několik obecnějších vysvětlivek k svému referátu o jevech spjatých s délkou ruské věty (v. str. 245—252). Mezi slovanskými jazyky se vedle diferencí ve větných typech samých uplatňují i rozdíly v prostředcích, které slouží k rozšiřování věty. Délka věty není jen záležitost stylistická, nýbrž také syntaktická: chceme-li z více krátkých vět sestojit jednu větu delší, musíme ji zcela nově vybudovat, přičemž systémy různých slovanských jazyků tu neskýtají stejné obecné předpoklady ani možnosti.

Je zajímavé měřit frekvenci různých gramatických prostředků v textu z hlediska větné délky. Existují totiž jednak výrazové prostředky typické pro delší výpovědi (např. mezivětné spojky, přechodníky a příčestí), jednak prostředky sice po této stránce už indiferentní, avšak jejichž absolutní frekvence s délkou věty vzrůstá (genitiv adnominální, mezislovní spojky aj.) a konečně jsou zde elementy, jejichž absolutní počet roste pomaleji než počet slov ve větě (např. zájmena).

Výběr výrazových prostředků k rozšiřování věty závisí nejen na příslušném jazykovém systému, ale také na druhu jazykového projevu. Zkoumání postupů, jimiž se od sebe liší různé styly jednoho jazyka i rozmanité jazyky navzájem při rozšiřování věty, představuje důležitý badatelský problém.

L. I. ROJZENON (Samarkand) promluvil mj. k příspěvku O. Parolkové. Vytkl, že poměrně malý a různorodý materiál, s kterým pracuje, nestačí k zcela spolehlivým statistickým závěrům; u nich se táž otázka zpracovává na materiále mnohem větším.

P. ONDRUS (Bratislava) podal ukázkou konkrétní konfrontace větných typů v několika jazycích, zdůraznil význam porovnávacího studia i pro hlubší poznání každého ze zkoumaných systémů a připomněl nezbytnost zachovávat stylistickou adekvátnost. (Jeho příspěvek je otištěn na str. 322n.)

Poznámku B. HAVRÁNKA (Praha) k tomuto příspěvku viz v záznamu jeho vystoupení k III. okruhu diskuse na str. 408.

St. URBAŇCZYK (Kraków) uvedl jako dodatek k příspěvku P. Ondruse, že při srovnání a výkladu užití slovesa *mám* je nutno přihlížet k jeho různým významům (ve větách *mám dům*, *mám hlad* a *mám syna lékaře* jde o odlišný význam).

J. BAUER (Brno) znovu zasáhl do diskuse předně k otázce 4. („nominativní“ a „nenominativní“ stavba slovanské věty), potom k bodu 5. (odraz vyjadřování nekonkrétního osobního činitele ve struktuře větných typů).

V určitých případech lze i genitiv uznávat za gramatický podmět, nikoli však už dativ, instrumentál nebo jiné nepřímé pády. Týká se to genitivu záporového a partitivního, vystupuje totiž na místě syntaktického nominativu jakožto jeho sémantická varianta, zcela obdobně jako objektový genitiv negationis a partitivus nahrazuje syntakticky akuzativ. Proto existuje přímá funkční paralela mezi dvojicemi typu: *Dostal peníze* / *peněz* a *Nebyly peníze* / *Nebylo peněz*. Útvary jako *Nebylo peněz*, *Přišlo lidí* nejsou jednočlenné, slovesná forma v nich není impersonální; jde prostě o použití bezpříznakové formy 3. os. sg. neutra, podobně jako všude tam, kde podmětem věty není skutečný nominativ syntaktického substantiva.

I když rovina činitele (agentu) je jiná než rovina vlastní gramatické stavby, kam spadá i opozice jednočlennost dvojčlennost (jak ukázal M. Dokulil), přece jen jsou mezi oběma rovinami zajímavé vztahy. B. to pěkně dovedl na dnešní češtině (sr. i jeho referát k okruhu historickosrovnávacímu, str. 329n.): Dvojčlenná konstrukce není obvyklá pro děje vskutku impersonální, tj. bez agentu, užívá se jí zpravidla jen při dějích s agentem, přičemž jeho charakter už může být rozmanitý; může jít o agens určitý, neurčitý, potlačený apod. Naproti tomu jednočlenná konstrukce není obvyklá pro děje s konkrétním vyjádřeným činitelem, ale nacházíme ji většinou jen při sdělování dějů bez agentu nebo s agentem nekonkrétním. Mezi slovanskými jazyky jsou tu četné drobné rozdíly a jejich odhalování představuje vhodné badatelské pole.

Zmíněná souvztažnost větné struktury a charakteru činitele zůstává v podstatě v platnosti i tehdy, když je mluvnickým podmětem věty *patiens*, tedy v konstrukci pasívní. V dnešní češtině téměř nežije jednočlenná konstrukce s opsaným pasívem a vyjádřeným konkrétním činitelem (sr. ojedinelé *Města bylo dobyto nepřáteli*). Opsané pasívum v dvojčlenné konstrukci (tj. pasívum podmětové) chová se naproti tomu k vyjádření činitele neutrálně (sr. *Chlapec byl pochválen* a uzuální *Chlapec byl pochválen učitelem n. od učitele*). Reflexivní pasívum v češtině vyjádření činitele vůbec nepřipouští, proto v dvojčlenných konstrukcích s ním (např. *Ta kniha se četla*), stejně tak jako v konstrukcích jednočlenných (např. *O tom se hodně mluvilo*) může jít jen o činitele nikoli konkrétního čili zevšeobecnovaného, negovaného nebo neurčitého.

K. HAUSENBLAS (Praha) vystoupil nejprve s krátkou připomínkou k pracovní ekonomii. Musíme se zaměřit především na to, z jaké základny, z jakého způsobu popisu jazyka chceme zkoumané jevy hodnotit. Bude to účelnější než další shledávání diferencí a koincidencí mezi slovanskými jazyky. Podpořil tím stanovisko R. Růžičky a P. Nováka.

Poté se dotkl problému chápání syntaxe. Kdysi se soudilo, že věta už ani nepatří do systému jazyka (*langue*). Dnes všichni soudíme, že do jazyka patří, ale v syntaxi nutno vyčleňovat (shodně s F. Danešem) několik pater. Úvahy, zda jednoslovné věty jsou větami čili nic, nás vedou k zamyšlení, zda větu

Ize popsat jen skrze syntax, čili zda nauka o větě není ještě něco jiného než syntax.

J. CHLOUPEK (Brno) diskutoval k vystoupení H. Křížkové, která připomínala transpozici vět vedlejších do úlohy vět hlavních a elipsu sloves dicendi (v. str. 321), a pokládá její interpretaci za správnou, doložil ji některými doklady z východomoravských dialektů obsahujícími slovec *že*. (Toto slovec je tam rozšířeno patrně proto tak hojně, že tam chybí adverbium *prý*.)

V různých kontextech bylo by možno hodnotit funkci komponentu *že* různě: *Že se řízneš!* (citová částice), *Peče husu, že na hody* (spojka blízká platnosti účelové), *Jeli do města, že kozu kupovat*, *A on že nespěchá* (v obou případech *že* = „*prý*“), *Spěchal, že aby přišel včas* (zde se zdá zcela nadbytečný). Hledáme-li funkční invariant onoho *že*, mohli bychom jej spatřovat v signalizaci toho, že následující segment výpovědi je podáván jakožto cizí nebo i vlastní mínění, tedy např. *Že se řízneš!* → *Povídám, že se řízneš*; *Peče husu, že na hody* → *Peče husu, povídala, že na hody*. Dnešní stav je tu výsledkem dlouhého stupňovitého vývoje.

M. DOKULIL (Praha) uvedl jedinou vysvětlivku k prvnímu svému diskusnímu příspěvku: Existuje určitá afinita mezi obsahovou strukturou věty a její strukturou mluvnickou (sr. shora diskusní vystoupení J. Bauera). Přesahy jsou ovšem na obou stranách, i děje bezagentní (impersonální) se mohou v slovanských jazycích vyjadřovat dvojčlennou formální strukturou; patří sem jak hornoluž. typ *Wono so blyska*, tak také české případy jako *Ono prší*, v obou typech máme co činit s útvary formálně dvojčlennými, slovec *wono* / *ono* je tu skutečným subjektem, byť i formálním.

Svým tematickým zaměřením spadá do tohoto diskusního okruhu vlastně též cenný diskusní příspěvek, který pronesl J. Vuković (Sarajevo). Ten hovořil k otázce metod, jimiž můžeme a máme postupovat při určování typů vět v slovanských jazycích. Zdůraznil funkční přístup k analýze větných typů. K názornění použil příkladu Fr. Daneše na trojí souběžné vyjádření téže myšlenky (v. str. 46): *Jendu bolí hlava* // *Jendovi bolí hlava* // *Jenda má bolení hlavy*. Při takovéto koexistenci synonymických konstrukcí vyvstává přirozeně otázka po jejich funkční charakteristice. V. hledá mezi nimi „normální“ typ pro slovanské jazyky a domnívá se, že typ s akuzativem je neutrální, funkčně obvyklý. Druhý typ, dativní, není v srbocharvátštině běžně zastoupen, byl by zde expresivní, stylisticky příznakový. Třetí typ (srch. *Ima bol v glavi*) reprezentuje vyjádření knižní, intelektuální (v lékařských posudcích apod.).

Jazykovědec se nemůže spokojit pouze s konstatováním koexistence typů, ale má usilovat o postihu jejich poměrné frekvence a funkční nosnosti. To je oblast lingvistické stylistiky. V. vytýká dosavadní syntaxi, že je málo funkční, málo stylistická, v nedostatečné míře přiblíží k užívání jednotlivých konstrukcí. Mezi stylistický plán a funkční plán lze klást určité analogon. Postrádáme dosud stylistiku věty, klasická gramatika nám ji nedala.

I segmentace promluvy závisí určitým způsobem na jejím funkčním zařazení (sr. jeho referát na str. 79n.).

I. MAHNKENOVÁ (Göttingen) nejprve podpořila ideu, že typologickosrovnávací přístup ke zkoumání větných typů umožňuje jejich prohloubenější poznání i pokud jde o systém toho kterého jazyka samého o sobě. Navázala tak ve svých úvahách na stanovisko R. Mrázka, který ve svém referátě poukázal na vzájemnou systémovou vázanost větných typů a konkrétně ji doložil na

materiále slovanských jazyků. Vyjdeme-li z teze, že větné typy vskutku vytvářejí v rámci celého syntaktického systému jazyka dílčí podsystém, jsme oprávněni aplikovat zde metodologické postupy z oblasti fonologie: její zkušenosti zřetelně prokázaly, že vzájemným porovnáním různých systémů dospíváme k podstatně lepšímu poznání těchto jednotlivých systémů, než když poměrujeme jenom členy jediného systému mezi sebou navzájem; pro oblast syntaxe to tedy mutatis mutandis nemůže neplatit také.

Pak M. promluvila o poměru typů základních k odvozeným z hlediska jejich synchronní i diachronní komparace (opět s odkazem na R. Mrázka). Na jedné straně máme rovinu tzv. jádrových vět, ty je nutno vydělit a třídít s přísným zřením k vzájemným opozicím distinktivních rysů. Na druhé straně existuje ke každé jádrové větě příslušné derivační schéma větných typů nižších, přičemž tyto derivované typy musí být rovněž předmětem soustavného konfrontačního mezoslovanského bádání. Právě na úrovni oněch rozmanitých derivátů lze s úspěchem uplatňovat postupy generativně transformační, ježto derivované konstrukce vznikají generováním z konstrukcí jádrových. Naskýtá se zde vítaná perspektiva (M. doplnila názor L. I. Rojzenzona), jak odhalovat diachronii divergencí mezi slovanskými jazyky od typů vyšších směrem k typům nižším. Znamená to vlastně zjišťovat, jak dlouho probíhal vývoj stejný nebo obdobný a kdy a na jaké úrovni v hierarchii typů se začaly mezi srovnávanými jazyky rýsovat difference. Porovnávání současného stavu dovoluje leckdy vidět už jen hotové výsledky dřívějšího vývoje, kdežto pohled diachronický umožní hlouběji proniknout pod povrch jevů, a je proto vždy žádoucí.

Závěrem se M. dotkla otázky intonace. V několika příspěvcích se na symposiu důrazně ozval názor, že určité jevy ve větné intonaci je nezbytné pokládat za relevantní konstitutivní prvky větného typu. Z toho ovšem plyne, že by transformační syntax měla k intonační linii nějakým způsobem přihlížet a měla by tyto elementy pojmout do svých operativních pojmů a symbolů. Naskýtá se ovšem otázka, jakým způsobem by se to mělo konkrétně realizovat.

*Podle magnetofonového záznamu shrnul
Roman Mrázek*